

dr hab. Michał Skop

Recenzja rozprawy doktorskiej **Beaty Brachaczek-Świerkot**
Das schlesische Schrifttum im deutschen Periodikum „Oberschlesisches Jahrbuch“
(praca doktorska pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Barbary Szewczyk,
Katowice 2019, 251 s.)

Zawartość zaprezentowanego w niemieckim periodyku „Oberschlesisches Jahrbuch”, roczniku wydawanym w latach 1985-2009 przez fundację Stiftung Haus Schlesien, piśmiennictwa śląskiego należy do interesujących badań nie tylko nad literaturą, ale także nad prasą, kulturą i polityką. Założona w 1970 roku w nadreńskiej miejscowości Ratingen fundacja Haus Schlesien wpisuje się w działania innych instytucji RFN, których celem jest przybliżanie szerokiej publiczności dziedzictwa kulturowego Niemców z byłych terenów Rzeszy. Założony w połowie lat dziewięćdziesiątych XX stulecia rocznik o popularno-naukowym profilu zajmuje znaczące miejsce w badaniach nad piśmiennictwem na Śląsku. Pismo to – zdaniem wielu kulturo- i literaturoznawców – nawiązuje do tradycji wartościowych periodyków wydawanych w okresie Republiki Weimarskiej przez Johannesą Chrzęszcza czy Karła Szczodroka.

Przedłożona do oceny praca doktorska jest na swój sposób osiągnięciem pionierskim w dziele popularyzacji rocznika, skierowanego do „historyków, literaturoznawców i kulturoznawców, którzy swoje badania koncentrują na terenie Górnego Śląska” (s. 14-15). W dziewięciu głównych rozdziałach pracy, wzbogaconej

interesującym zestawieniem statystycznym o redaktorach periodyku oraz gronie współpracowników pisma Autorka rozprawy doktorskiej zebrała, zestawiała oraz scharakteryzowała wszystkie te pozycje, które dotyczą śląskiego piśmiennictwa w jego wielowiekowej historii od okresu baroku aż po czasy współczesne.

Praca doktorska mgr Beaty Brachaczek-Świerkot składa się z ośmiu rozdziałów głównych oraz wstępu, podsumowania, bibliografii i aneksu. W rozdziałach 1-5 Doktoranta prezentuje cele programowe periodyku, zaś w rozdziałach 6-8 sylwetki 34 pisarzy związanych z Górnym Śląskiem, jak i 8 językoznawców i literaturoznawców, których przedmiotem wieloletnich dociekań naukowych był górnośląski region, ze swoim językiem, literaturą, historią i kulturą.

Mgr Beata Brachaczek-Świerkot naszkicowała obraz śląskiego piśmiennictwa, wskazała na główne okresy niemiecko-śląskiej historii literatury [rozdział 6.1-6.3], na przykładzie wybranych twórców XVII wieku (np. J.Ch. Günter, M. Appeles von Löwenstern, W. Scherffer von Scherffenstein), XIX wieku (np. J. von Eichendorff, G. Freytag, Th. Opitz,) i XX wieku (np. H. Bienek, Janosch, H. Lipinski-Gottersdorf, H. Marchwitza, H. Piontek, A. Scholtis, R. Storm, M. Tau). W kolejnych rozdziałach [7.1-7.2.3] Doktoranta zrekonstruowała, opisała i poddała refleksji temat Górnego Śląska w tekstach literackich publikowanych w „Oberschlesisches Jahrbuch”. Ten zabieg badawczy z pewnością pomaga w zrozumieniu linii programowej pisma sformułowanej w 1985 roku. Uważam jednak, że ogólna charakterystyka periodyku jest miejscami zbyt zwięzła i powierzchowna.

Zostały tutaj nieco zachwiane proporcje, ponieważ jedynie czternaście stron całej rozprawy doktorskiej dotyczy rocznika „Oberschlesisches Jahrbuch”. Inaczej mówiąc, można było nieco więcej miejsca poświęcić opisowi zmieniającego się profilu popularno-naukowego periodyku i podjąć próbę usytuowania go w krajobrazie niemieckich i polskich czasopism poświęconych zagadnieniom historii, kultury i literatury Śląska. To właśnie w takich czasopismach jak „Der Oberschlesier”, „Oberschlesien”, „Der ober-schlesische Wanderer”, „Oberschlesien im Bild” odnajdujemy przyczynki i artykuły odzwierciedlające zainteresowania badawcze i studia nad górnośląskim regionem. Doktorantka wymienia wprawdzie tytuły oraz nazwiska redaktorów i wydawców niemieckich kulturalno-literackich i społecznych czasopism z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku, do tradycji których sięga w linii programowej redakcja

„Oberschlesisches Jahrbuch” (np. „Aurora. Jahrbuch der Eichendorff-Gesellschaft”, „Der Oberschlesier”, „Oberschlesien”), wskazuje także na wydawane w Niemczech czasopisma literackie i naukowe (np. „Schlesien. Kunst – Wissenschaft – Volkskunde”, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau” [od tomu 53/54 w 2012/2013 „Jahrbuch für schlesische Kultur und Geschichte“] oraz w Polsce, np. „Joseph von Eichendorff Konversatorium. Zeszyty Edukacji Kulturalnej – Hefte für Kultur und Bildung”, „Schlesien heute”, „Rocznik Łubowicki – Lubowitzer Jahrbuch – Lubowicka Ročenka”, „Zeszyty Eichendorffa. Historia-Kultura-Literatura – Eichendorff-Hefte. Geschichte-Kultur-Literatur”, „Silesia Nova”), ale nie zestawia ich jednak w swojej rozprawie z rocznikiem „Oberschlesisches Jahrbuch”, co sugeruje we wstępie (s. 9-10). Jedynie w części opatrzonej tytułem wnioski [rozdział 10] Autorka porównuje go z czasopismem „Aurora” (s. 197-198). W tym miejscu chodzi mi o usytuowanie pisma w szerszym krajobrazie czasopiśmiennictwa.

Kolejną uwagę kieruję do treści przypisu oznaczonego numerem 13 w rozdziale 1 rozprawy, w którym Doktorantka zamieszcza informację, iż organem „Oberschlesisches Jahrbuch” (OSJB) jest fundacja Haus Schlesien oraz Ziomkostwo Śląskie [Landsmannschaft Schlesien]. Doktoranta mogłaby krytycznie ocenić politykę programową pisma i odpowiedzieć na pytanie, czy wymienione instytucje oraz sponsorzy wpływali na dobór publikowanych tekstów a także czy należeli do grona współpracowników? Dlaczego tacy a nie inni pisarze znaleźli się w kręgu uwagi redaktorów „Oberschlesisches Jahrbuch”, zaś inni reprezentatywni twórcy z Górnego i Dolnego Śląska, jak np. Jochen Klepper, Karl Franz Mainka, Elisabeth Grabowski, nie pojawiają się wcale lub jedynie raz, jak np. Valeska von Bethusy-Huc (OSJB, t. 8/ s. 260), Victor Kaluza, (8/253), Arnold Zweig (3/242)? Analiza periodyku pod tym kątem byłaby o tyle cenna i pożądana, ponieważ wypełniałaby lukę w badaniach nad niemiecko- i polskojęzyczną prasą poświęconą problematyce literackiej i kulturalnej Górnego Śląska.

W przypadku pisarzy i naukowców [rozdziały 6.1-6.3, 7.1-7.2, 8.1-8.8] nasuwa się następująca refleksja: wyraźne wyeksponowanie kontekstów historyczno-kulturowych, w których tworzyli autorzy, wskazanie na tzw. grupę śląskich twórców w Berlinie (lata dwudzieste i trzydzieste XX wieku) podniosłoby wartość proponowanych analiz.

Chęć zapoznania odbiorcy dysertacji z możliwie szerokim wachlarzem tematów, motywów i wątków składających się na piśmiennictwo śląskie, reprezentowanych przez pisarzy i badaczy, prowadzi w niektórych miejscach do uproszczeń. Usterki te nie wpływają jednak w istotny sposób na poznawczy i popularyzatorski charakter pracy. Moją recenzją chciałbym zachęcić Doktorantkę do nieco głębszej i bardziej krytycznej refleksji nad tematem.

Uważam, że temat rozprawy doktorskiej, a więc niemieckie piśmiennictwo zostało właściwie opracowane, przy czym Autorka pokusiła się o ukazanie złożoności tematów i motywów – szczególnie w rozdziale 7 (np. wypędzenie, utracone rodzinne strony, wspomnienia, ludzie i zwyczaje) w piśmiennictwie śląskim, dając w ten sposób kompleksowe opracowanie zagadnienia, poparte wywoodem teoretycznym (m.in. ujęcie interdyscyplinarne pamięci, teoria pamięci Aleidy Assmann).

Zawarta w rozdziałach 9.1-9.3 bibliografia twórczości i opracowań (90 pozycji w rozdziale 9.1) – w porównaniu z dostępnym opracowaniem *Oberschlesisches Jahrbuch 1-10 (1985-1990). Inhaltsverzeichnis und Register. Im Auftrag der Stiftung Haus Oberschlesien herausgegeben von Peter Chmiel und Andreas Gayda*. Berlin, 1997, 151 s. – wymaga kilku uzupełnień; przykładowo w przypadku opracowań o Horście Bienku Doktorantka nie ujęła w wykazie artykułu, który ukazał się w trzecim tomie czasopisma (Ernst Josef Krzywon, *Oberschlesien im Werk Horst Bieneks*. OSJB, 3/254-277).

Interesującą częścią rozprawy, którą podobnie jak bibliografię oceniam bardzo wysoko jest aneks, który tworzą biogramy redaktorów czasopisma oraz ujęte w formie tabelarycznej zestawienie tekstów literackich, artykułów, recenzji, sprawozdań, nekrologów etc. tomów z lat 1985-2009. Pod tym kątem rezultaty naukowych dociekań pani mgr Beaty Brachaczek Świerkot są przykładem rzadkiej – szczególnie wśród adeptów nauk humanistycznych – pracy z tekstem źródłowym i materiałem statystycznym.

Zastrzeżenia budzi jedynie warstwa typograficzna rozprawy doktorskiej, w której zauważam błędy w postaci tzw. podwójnych spacji (np. na stronie 113, 194, 246), braku kursywy w odniesieniu do tytułów w odniesieniu do utworów literackich i prac naukowych (np. s. 159, 204-205), braku justowania korpusu głównego tekstu (np. s. 15-17, 98, 100, 113-114, 116, 150, 155, 157-158, 184), bibliografii (np. s. 205), przypisów w stopce (np. s. 12, 100, 114, 145). Niewielkiej korekty wymaga bibliografia OSJB

[rozdział 9.1] (patrz: Storm Ruth, s. 178) i bibliografia rozprawy doktorskiej [rozdział 12.2], gdzie w literaturze pomiotu pojawiają się źródła z Internetu, które powinny zostać zgrupowane w podrozdziale 12.5.

Wynikające najprawdopodobniej z pośpiechu w procesie pisania i formatowania manuskryptu błędy typograficzne i niedociągnięcia w postaci „literówek” pojawiają się wprawdzie sporadycznie, nie wpływają jednak odbiór i ocenę całości pracy.

Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w zakresie dyscypliny literaturoznawstwo. Stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 13 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pani mgr Beaty Brachaczek-Świerkot do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katowice, 3 marca 2019 roku

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized initials and a horizontal line extending to the right.